

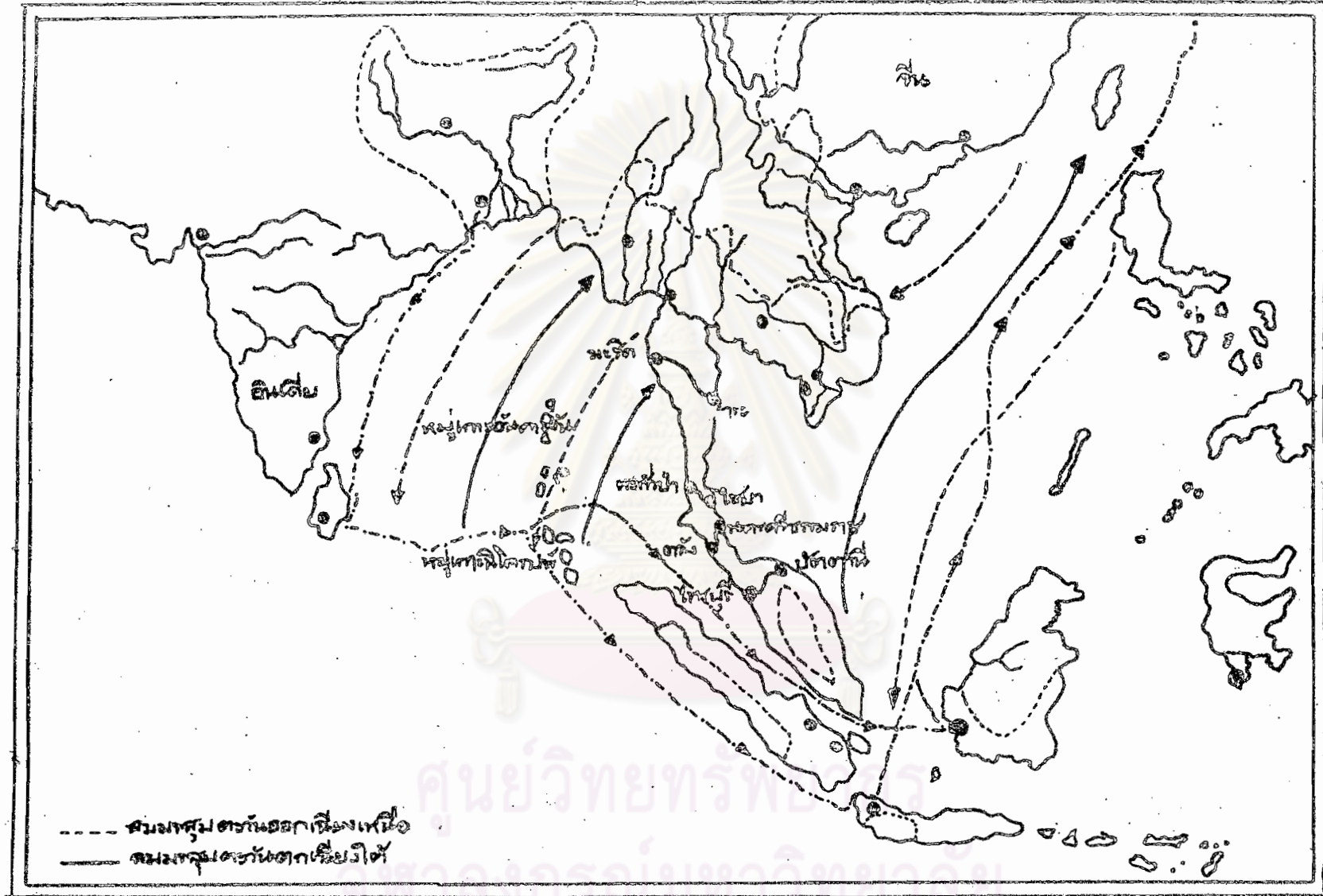
สถานะและความสำคัญของหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกก่อนรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดินแดนฝั่งตะวันตกของไทยมีความสำคัญในค้าขาย แลมหาสมุทร
อินเดีย มาตั้งแต่ก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย โดยเฉพาะที่บริเวณภูเก็ต ตรัง และตะกั่วป่า เกษ
เจริญเป็นเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้า (Entrepôt) จากแหล่งต่างๆ เช่น จากเปอร์เซีย
อินเดีย จีน และเมืองต่างๆในแหลมมลายู ดังปรากฏในบันทึกของปโตเลมี (Ptolemy)
บันทึกของอาบู กุคามี (Ibu Khurdadhbih) ชาวอาหรับ รวมทั้งในวรรณคดีโบราณของ
อินเดีย เช่น มิลินทรปัทมา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยนำความเจริญมาสู่ดินแดนนี้หลาย
ประการ ได้แก่

ประการแรก ตำแหน่งที่ตั้งของบริเวณฝั่งตะวันตก อยู่ในเส้นทางการค้าของ
มหาสมุทรอินเดีย เพราะมีอมรมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัด
ผ่านทั้งสองฤดู เรือสินค้าต้องแล่นตามทิศทางของลมมรสุม จึงได้ใช้บริเวณนี้เป็นท่าเรือหา
เสบียงอาหารและน้ำ สำหรับการเดินทางต่อไป หรือใช้เป็นจุดนัดพบแลกเปลี่ยนสินค้าจาก
จีน ซึ่งขนส่งมาตามเส้นทางข้ามคาบสมุทร (Transpeninsular Routes) เช่น จาก
อ่าวบ้านดอน เมืองไชยา ข้ามมาออกที่ตะกั่วป่าและตรัง เป็นต้น²

¹P. Wheatley, The Golden Khersonese. (Kualar Lumpur: Oxford
University Press, 1961), pp. 15-25, 139-227.

²Alastair Lamb, "Takuapa: The Probable Site of A Premalaccan
Entrepôt in The Malay Peninsular," Malaya and Indonesian Studies.
(London: Oxford University Press, 1967), pp. 76-77.

¹ John F. Cady, Southeast Asia: Its Historical Development. (New York: Macerow-Hill, 1960), p. 29.

ประการที่สอง ความนิยมเดินเรือเลียบฝั่งก่อนพุทธศตวรรษที่ 7 ยังมีส่วนเอื้ออำนวยต่อการสร้างความเจริญของอาณาจักรเวียงจันทน์ด้วย ทั้งนี้เพราะวิถีทางการค้าแผนที่การเดินเรือยังไม่ก้าวหน้า นักเดินเรือมักต้องอาศัยชายฝั่งเป็นที่หมาย แม้จะเสี่ยงภัยจากหินโสโครก และโจรสลัด แต่เรือส่วนใหญ่เกรงหลงทางไม่นิยมแล่นตัดไปกลางมหาสมุทร การเดินเรือในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นผลดีต่อการค้าของเมืองท่าตามชายฝั่งแถบนี้

ประการที่สาม การเดินทางไปมาระหว่างเมืองท่าสำคัญ ๆ เช่น ระหว่าง จีน อินเดียและตะวันออกเฉียงใต้ ต้องเสียเวลาคอยลมมรสุมในอีกฤดูหนึ่ง พ่อค้านักเดินเรือชาวจีนต่าง ๆ จึงหาสถานีพักและแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างทางในบริเวณแหลมมลายู เพื่อย่นระยะเวลาในการค้าขาย โดยใช้เส้นทางเดินบกสายต่าง ๆ ขนสินค้าจากฝั่งทะเลด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่ง เช่น การเดินทางบกจากตะกั่วป่า ไปยังบริเวณอ่าวบ้านดอน เป็นต้น² ดังนั้นอาณาจักรเวียงจันทน์จึงรุ่งเรืองขึ้นในฐานะ เป็นต้นทางขนส่งสินค้าข้ามคาบสมุทรด้วย

ประการที่สี่ บริเวณฝั่งตะวันตกมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ต้องการของตลาดในอาณาจักรที่สำคัญหลายแห่ง ทั้งทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ อินเดีย จีน และที่อื่น ทรัพยากรเหล่านั้นได้แก่ กระจวาน งาช้าง ไม้กฤษณา อำพัน ดอกไม้หอมสำหรับอบเสื้อผ้า และแร่ดีบุก³ การส่งสินค้าออกประเภทดังกล่าว คงใช้วิธีแลกเปลี่ยนกับสินค้า (Barter System) จากเรือของชาวต่างชาติหรือจากขบวนขนส่งสินค้าที่มาจากฝั่งตะวันออก

พวกที่เข้ามามีบทบาทเสริมสร้างความเจริญ ในบริเวณฝั่งตะวันตกยุคนั้น คือ ชาวอินเดียจากอินเดียตอนใต้และอินเดียตะวันตกเฉียงใต้ เช่น ชาวลิงคราชภูฏอร์และชาวโจละ เป็นต้น ซึ่งมีทั้งพ่อค้าและพวกอพยพที่ภัยสงครามระหว่างแว่น สำหรับพ่อค้าชาวอินเดียนั้น คงเข้ามาตั้งสถานีพักสินค้าตามบริเวณต่าง ๆ เช่น ริมทะเลใกล้ชุมชนชาวพื้นเมืองเดิม หรือตามรายทางขนส่งสินค้าข้ามแหลมมลายู นอกจากนั้นก็มีชาวอินเดียบางพวกที่อพยพข้ามแหลม

¹John F. Cady, Southeast Asia: Its Historical Development (New York: Macgraw-Hill, 1964).

²W. Nunn, "Some Notes Upon The Development of Commerce In Siam," Selected Article from The Journal of The Siam Society, 15 (December 1922)

³P. Wheatley, The Golden Khersonese, pp. 221-227.

มลายู ไปตั้งชุมชนทางชายฝั่งตะวันออก ดังปรากฏหลักฐานที่บริเวณนครศรีธรรมราชและ
สงขลา ซึ่งมีที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก กว้างขวางกว่าทางฝั่งตะวันตกด้วย ¹

ชาวอินเดียเป็นพ่อค้า ที่ดำเนินการค้าขายอย่างกว้างขวาง ในบริเวณอ่าวเบงกอล
ขณะที่พ่อค้าชาวตะวันตกในสมัยเดียวกัน เช่น ชาวยุโรป ชาวจีน เวียดนาม และชาว
เปอร์เซีย นิยมมาค้าขายถึงลังกาคอนไต แต่ไม่นิยมค้าขายทางค่านตะวันออก สินค้าที่พ่อค้า
เหล่านี้ต้องการ จึงถูกนำมาขายต่อให้โดยพ่อค้าอินเดียในฐานะพ่อค้าคนกลาง สินค้าที่พ่อค้า
ชาวอินเดีย นิยมมาซื้อหาจากฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู ได้แก่ ผลผลิตของป่า เช่น กายวน
การบูร งาช้าง และดีบุก ซึ่งนิยมใช้ผสมกับทองแดง เพื่อทำเครื่องมือเครื่องใช้สำริด พ่อค้า
ชาวอินเดียสนใจการค้ากับแหลมมลายูคอนไตมากขึ้น เมื่อโรมหันนำทองแดงออกนอกประเทศ
ในพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมา สำหรับเส้นทางขนส่งสินค้าตามเส้นทางข้ามคาบสมุทรมัน
ชาวอินเดียนิยมใช้ขนส่งสินค้าข้ามไปยังฝั่งตะวันออกมานานแล้ว เพราะเส้นทางที่ต้องผ่าน
ช่องแคบมะละกาไปยังฝั่งตะวันออก มีอันตรายจากโจรสลัด และทิศทางลมในช่องแคบนั้นไม่
สะดวกต่อการเดินเรือ เพราะต้องหยุดเรือที่ปากทางเข้าทะเลจีนคอนไต เพื่อรอลมมรสุม
ตะวันออกเฉียงเหนือ ค่อยหยุดเรือที่ปากทางเข้าทะเลจีนคอนไต เพื่อรอลมมรสุม
ตะวันตกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณเมืองตรังและตะกั่วป่า ซึ่งเป็นคันทงไปยังเมือง
นครศรีธรรมราชและไชยาตามลำดับ เส้นทางที่สำคัญต่อการค้านี้ ตกอยู่ในอำนาจของอาณาจักร
ลังกาสุกะ ทำให้อาณาจักรลังกาสุกะได้รับประโยชน์จากการครอบครองบริเวณนี้ โดยใช้เป็น
เส้นทางขนส่งสินค้าไปมาระหว่างสองฝั่งมหาสมุทร จึงได้พบเศษเครื่องถ้วยชามของจีนแบบ
สี่เหลี่ยม สมัยพุทธศตวรรษที่ 8-11 และสี่เหลี่ยมราชวงศ์ถัง (The T'ang Dynasty)
ในพุทธศตวรรษที่ 12-14 ที่ตะกั่วป่าไม่น้อย² ส่วนเส้นทางข้ามแหลมมลายูในบริเวณคอคอคร
นี้ แม้จะเป็นบริเวณที่แคบที่สุด แต่ไม่เป็นที่นิยมนัก เพราะขาดท่าเรือที่สะดวก และไม่มีที่ดิน

¹G.F.Simkin, The Traditional Trade Routes of Asia. (London: Oxford University Press, 1968), pp. 23-24.

²John F. Cady, Southeast Asia: Its Historical Development, pp. 27-30, pp. 56-57.

เหมาะแก่การตั้งหลักแหล่ง ต่อมาเมื่ออาณาจักรตามพรลิงค์เจริญรุ่งเรืองขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 14 ได้ใช้ประโยชน์หัวเมืองฝั่งตะวันตกแบบเดียวกับอาณาจักรลังกาสุกะ แม้จะอยู่ในอำนาจของอาณาจักรสุโขทัยแล้วก็ตาม

สมัยสุโขทัย

เมื่ออาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองขึ้นได้มีการอ้างถึงอาณาจักรตามพรลิงค์ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า "เบื้องหัวนอนรอกคนที่ พระบาง แพรกสุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งสมุทรเป็นที่แล้ว"¹ จากคำว่า "ฝั่งสมุทร" เป็นที่แล้ว" สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาต่อราชานุภาพทรงอธิบายเรื่องนี้ว่า อาณาจักรสุโขทัยมีอาณาเขตปกครองไปถึงฝั่งทะเลหน้าอก หรือแถบฝั่งทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย ซึ่งเป็นบริเวณฝั่งทะเลตะวันตกนั่นเอง แต่ไม่ว่าจะมีการตีความศิลาจารึกในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับนครศรีธรรมราชในลักษณะใดก็ตาม สมัยกรุงสุโขทัยนี้ หัวเมืองฝั่งตะวันตกก็มีฐานะเป็นเมืองขึ้นในปกครองของนครศรีธรรมราชแล้ว ดังระบุในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่า มีเมืองตรัง เมืองตะกั่วถลาง และเมืองกระ เป็นเมืองในสิบสองนักษัตร คือ "...มะเนียบเมืองตรังถือตราม้า...จอบเมืองตะกั่วถลางถือตราสุนัข...กุนเมืองกระถือตราสุกร..."² เมืองเหล่านี้คงจะมีความสำคัญต่อเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะเป็นเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้ากับต่างประเทศ และส่งผลประโยชน์จากการค้าขายให้นครศรีธรรมราช โดยไม่ปรากฏว่ากรุงสุโขทัยได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปควบคุมดูแลการจับเก็บผลประโยชน์จากหัวเมืองฝั่งตะวันตกโดยตรงแต่อย่างใด

สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การปกครองยังคงเป็นแบบใกล้เคียงกับสมัยสุโขทัย โดยกำหนดให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกและหัวเมืองภาคใต้อื่น ๆ มีฐานะเป็นเมืองในอาณัติของนคร-

¹ องค์การคำคุณุสภา. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505). หน้า 167.

² กรมศิลปากร, "ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช," รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505). หน้า 51.

ศรีธรรมราช ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พะงั่ว) ได้ปรับปรุงการปกครองหัวเมืองให้รัดกุมขึ้นกับส่วนกลางมากขึ้น¹ คือ ในราวพ.ศ. 1909 ได้โปรดฯ ให้ลดอำนาจหัวเมืองใหญ่ขึ้นเมืองประเทศราช หรือเมืองพระยามหานครลง มีฐานะเป็นเมืองชั้นเอกลนครศรีธรรมราชได้ถูกลดอำนาจลงด้วย เมื่อมีการปรับปรุงดังกล่าว หัวเมืองฝั่งตะวันตกบางเมืองได้เปลี่ยนไปขึ้นกับเมืองอื่นๆ เช่น เมืองกระโปขึ้นกับเมืองชุมพร เมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่งและถลางขึ้นกับไชยา เมืองปะเหลียนขึ้นกับพัทลุง เหลือแต่เมืองตรังเท่านั้นที่ยังขึ้นกับนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ยังได้ให้เมืองชุมพร ไชยาและพัทลุง ไปขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา โดยตรงแทนที่จะขึ้นกับนครศรีธรรมราช จะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ มีการแบ่งหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกไปขึ้นกับเมืองต่างๆทางฝั่งตะวันออก ตามความสะดวกในการคมนาคมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมหัวเมืองเหล่านั้นได้ทั่วถึง และเป็นการลดอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชมิให้มีกำลังมากเกินไปด้วย อย่างไรก็ตาม การแบ่งหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกนี้ไม่คงที่เสมอไป เช่น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ๑ โปรดฯ ให้นครศรีธรรมราชเป็นผู้ดูแลเมืองถลางอีก ดังปรากฏว่าได้มอบหมายให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้รับผิดชอบ ในการสืบสวนคดีฆาตกรรมชาวคัทซ์ (Dutch) ที่ถลาง เป็นต้น การเปลี่ยนนโยบายควบคุมหัวเมืองฝั่งตะวันตกในสมัยนี้ เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศมากขึ้น เนื่องจากตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) เป็นต้นมา ชาวยุโรปได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการซื้อขายแร่ดีบุกในหัวเมืองส่วนนี้มากขึ้น ทำให้ภาวการณ์ของรัฐบาลเพิ่มพูนขึ้น แต่บางชาติ เช่น อังกฤษ ฮอลันดา และฝรั่งเศส พยายามหาทางผูกขาดการซื้อขายดีบุกในเขตนี้

¹ องค์กรการค้าสุมาตรา, กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์สุริยสภา, 2505), หน้า 70.

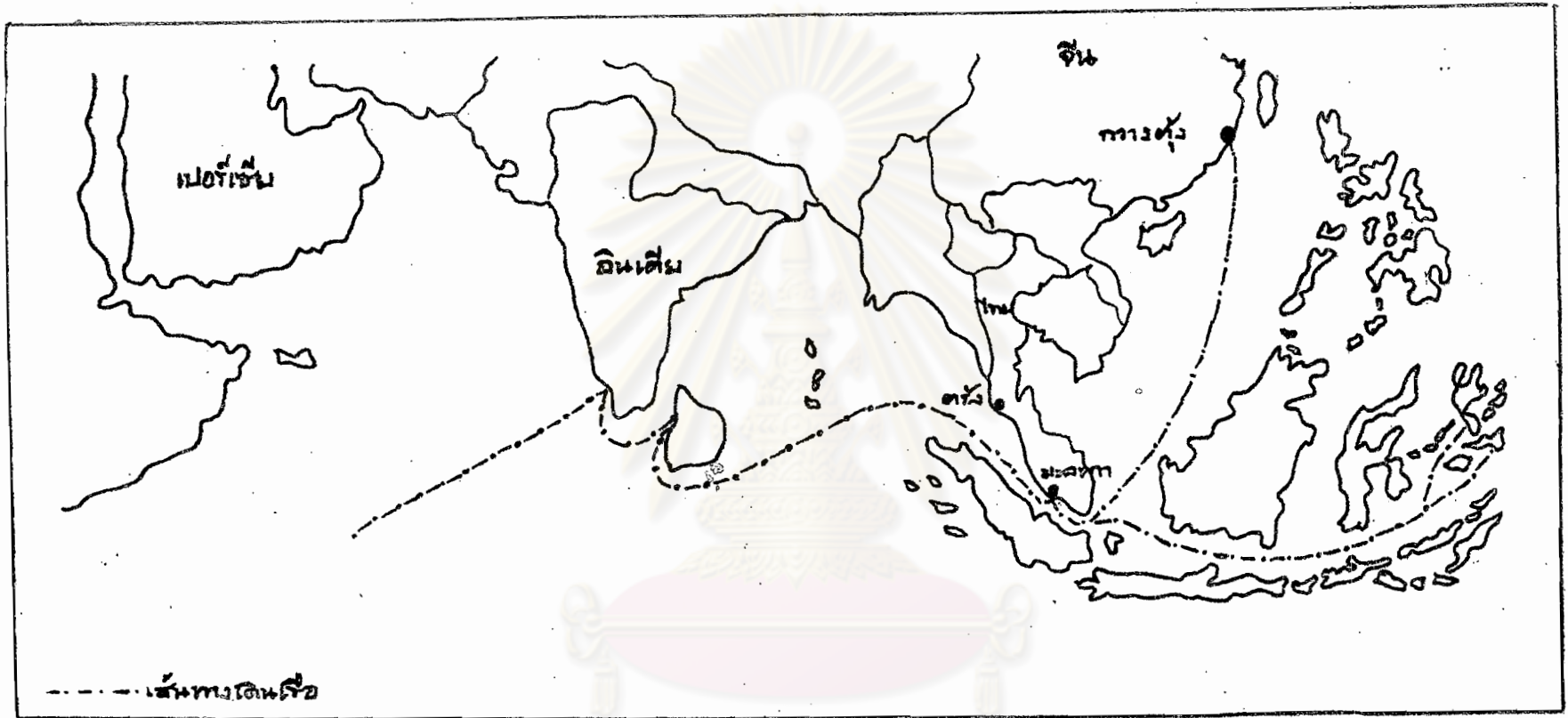
² G.E. Gerini, "Historical Retrospect of Junkceylon Island," ใน รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองถลาง. เอกวิทย์ ณ ถลาง, รวบรวม (พระนคร: โรงพิมพ์ศิwap, 2510).

เมื่อชาวยุโรปสนใจคิดซื้อขายสินค้ากับหัวเมืองแถบนี้มากขึ้น ได้มีการตั้งชุมชน
 ความบริเวณห่างรับซื้อสินค้าของชาติอื่น ๆ ได้แก่ ชุมชนของชาวโปรตุเกส ฮอลันดา และ
 ฝรั่งเศส สำหรับอังกฤษนั้นนโยบายจะตั้งชุมชนเหมือนกัน แต่เนื่องจากการค้าขายในเมือง
 ไทยขาดทุน จึงเลิกคุ้มครองการเสียก่อน ส่วนชาวโปรตุเกส เริ่มเข้ามามีบทบาทในหัวเมือง
 ส่วนนี้ก่อนชาวยุโรปพวกอื่นในสมัยเดียวกัน คือ ได้เดินทางเข้ามาในบริเวณนี้ตั้งแต่พุทธ
 ศตวรรษที่ 19 เมื่อเริ่มใช้กำลังเข้ายึดมะละกาในพ.ศ. 2053 ต่อมาในพ.ศ. 2055 สมัย
 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่ออัลบูเคิร์ก (Alfonso de Albuquerque) ส่งทูตมาเมือง
 ไทยครั้งที่ 2 ได้เดินทางผ่านเกาะกลาง เมนเดซ ปินโต (Mendez Pinto) ซึ่งเดินทาง
 จากหมาไปยังญี่ปุ่น ในพุทธศตวรรษเดียวกัน ได้กล่าวไว้ว่า มีเมืองท่าสำคัญทางฝั่งตะวัน
 ตกของแหลมมลายู คือ เกาะกลาง เป็นเมืองท่าที่ชาวยุโรปแวะพักอยู่เสมอแห่งหนึ่ง¹
 การตั้งชุมชนชาวโปรตุเกสคงเริ่มมาจากระยะนี้ ในฐานะที่รับซื้อสินค้าและเผยแพร่
 ศาสนา ดังปรากฏว่ามีคณะหมอสอนศาสนาชาวโปรตุเกส จากอยุธยาประจำที่เกาะกลาง
 ถึง 2 ปี แม้เมื่อปลายกรุงศรีอยุธยา ก็ยังมีชุมชนชาวโปรตุเกสตั้งอยู่ โดยได้สมรสกับหญิง
 ชาวพื้นเมืองจำนวนไม่น้อย

ชุมชนที่สำคัญอีกพวกหนึ่ง คือ ชุมชนชาวฮอลันดา ซึ่งเข้ามาหลังชาวโปรตุเกส
 แลเวลานี้เห็นแก่กำไร เอาเปรียบชาวพื้นเมืองในเรื่องราคาการซื้อขาย จึงเกิดเรื่องวิวาท
 รุนแรง ถึงกับมีชาวฮอลันดาถูกชาวพื้นเมืองผูกคอตายที่เดียว² พวกที่ค้าขายต่อไปก็มี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

² องค์การค้าดุสิตา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 (พระนคร: โรงพิมพ์ดุสิตา, 2513), หน้า 56.

ภาพที่ ๕ แผนที่แสดงเส้นทางเดินเรือของชาติไปตุงเกศ พ.ศ. ๒๐๓๙-๒๐๕๖^๑

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ G. F. Simkin, The Traditional Trade Routes of Asia (London: Oxford University Press, 1968), p. 128.

ทั้งยังได้สมรสกับหญิงชาวพื้นเมืองก็มี เช่นเดียวกับชาวโปรตุเกส ส่วนชาวฝรั่งเศสนั้นได้ออกมาตั้งชุมชนหลังชาวคัทซ์ ได้ยืมบทบาทเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจหัวเมืองส่วนนี้มากขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ภายสาเหตุจูงใจที่สำคัญคือ ผลประโยชน์จากการค้าคีนุกและยังต้องการเผยแพร่ศาสนา เช่นเดียวกับชาวโปรตุเกสด้วย ชุมชนฝรั่งเศสจึงประกอบด้วยพ่อค้าและบาทหลวง ความสนใจเรื่องคีนุกของชาวฝรั่งเศสในหัวเมืองนี้ เห็นได้ชัดจากบันทึกของบาทหลวงเดอ ชัวลี (De Choisy) ความว่า

" แร่คีนุกเป็นสิ่งสำคัญของเมืองนี้...ชาวเมืองไค่เลี้ยงชีพไปได้ก็โดยอาศัยคีนุกนี้เอง...ชาวเขาเชื่อว่าคงจะมีแร่คีนุกที่คึกวาน้อด แต่จะต้องหาคนที่ชำนาญจึงคนบอคีนุกคี่ๆได้."¹

ในระหว่างพ.ศ. 2224-2228 ไค่มีการส่งบาทหลวงจากกรุงศรีอยุธยาออกมาเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของฝรั่งเศสที่เกาะกลางถึง 4 ปี เมื่อบาทหลวงผู้นั้นเดินทางกลับ ยังได้แต่งตั้งญาติของภรรยา ซึ่งเป็นชาวโปรตุเกสเป็นผู้รักษาการแทนด้วย

ชาวยุโรปชาติต่างๆที่มามีตั้งชุมชนในหัวเมืองฝั่งตะวันตก หรือที่มีผลประโยชน์จากหัวเมืองส่วนนี้ ต่างแข่งขันกันหาทางผูกขาดแร่คีนุกมากที่สุดเท่าที่โอกาสจะอำนวย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีการแข่งขันกันหาผลประโยชน์จากไทยระหว่างสามชาติคือ ฮอลันดา อังกฤษและฝรั่งเศส สำหรับฮอลันดากับอังกฤษนั้น เป็นคู่แข่งกันมาก่อนที่ฝรั่งเศสจะเข้ามา โดยต่างได้รับสิทธิพิเศษในการเลือกซื้อคีนุก ทองแดง งาช้าง และได้รับยกเว้นอากรขนอน พ่อค้าชาวคัทซ์ได้รับสิทธิผูกขาดที่นครศรีธรรมราช ส่วนอังกฤษได้ที่ไซยา ชุมพร พัทลุง²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64

² กรมศิลปากร, บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17. แปลโดย ไพโรจน์ เกษมเม้งกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), 2: 216.

การให้สิทธิพิเศษทางเศรษฐกิจแก่ชาติทั้งสองดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของการถ่วงดุลย์อำนาจ
 มีให้พ่อค้าชาวต่างชาติ ผู้ขาดการค้าของไทยมากเกินไป โดยเฉพาะเรื่องราคาดีบุกซึ่งปรากฏ
 ว่าชาวต่างชาติซื้อดีบุกก่ราคาตามจนราษฎรไม่พอใจ รัฐบาลจึงให้อังกฤษซื้อราคาเดียวกับพระคลัง
 สินค้าโดยคิดหาละ 16 เหรียญเม็กซิกัน และอาจนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนแทนเงินได้
 แต่การค้าของอังกฤษไม่ค่อยก้าวหน้านัก สำนักงานที่บันตัม (Bantum) ขาดเงินเหรียญ
 ที่ใช้หมุนเวียนเพราะอุปสรรคจากสงครามในยุโรปขณะนั้น แม้จะมีสินค้าจากสุมาตราเป็นเครื่อง
 แลกเปลี่ยนมากเพียงพอ แต่เมื่อการค้าที่กรุงศรีอยุธยาขาดทุน การค้าดีบุกทางภาคใต้
 ก็ล้มเหลวตามไปด้วย ในที่สุดบริษัทของอังกฤษจึงต้องปิดตัวเอง¹ เหลือแต่ฮอลันดาซึ่งสามารถ
 ดำเนินการค้าได้ดีกว่า เป็นคู่แข่งของฝรั่งเศสต่อไป ฮอลันดานั้นแม้จะได้นำนโยบายเรือปืน
 เข้ามาใช้บังคับรัฐบาลไทยเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างได้ผล แต่ก็ไม่อาจต้านทาน
 อำนาจของฝรั่งเศสซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (Constantin
 Phaulkon) ซึ่งกำลังมีบทบาทสำคัญในฐานะเสนาบดีกรมท่า ประกอบกับสมเด็จพระนารายณ์
 ทรงต้องการไถ่หาอำนาจมาถ่วงดุลย์กับฮอลันดาแทนอังกฤษ จุดประสงค์ดังกล่าวจึงสอดคล้อง
 สอดคล้องกับนโยบายขยายอำนาจของรัฐบาลฝรั่งเศส ทำให้ฝรั่งเศสได้รับสิทธิพิเศษทาง
 การค้าหลายอย่าง ที่สำคัญคือ ได้รับสิทธิผูกขาดการค้าซื้อขายดีบุกในหัวเมืองต่างๆ ซึ่งรวมถึง
 หัวเมืองฝั่งตะวันตก ที่สำคัญในขณะนั้น คือ ถลางบางคลีและบริเวณใกล้เคียง อนุญาตให้
 ตั้งสถานีรับซื้อแร่ดีบุกในเมืองถลางโดยตรงด้วย ทั้งนี้ได้รับยกเว้นภาษีอากรและจังกอบใน
 การซื้อขายดีบุก จากบริเวณนี้ด้วย² หากข้อตกลงดังกล่าวมีผลบังคับใช้โดยไม่ถูกขัดขวางจาก
 การบีบบังคับของสมเด็จพระเพทราชาแล้ว ฝรั่งเศสคงจะได้เป็นผู้มีอำนาจผูกขาดเศรษฐกิจ
 ของหัวเมืองส่วนนี้เป็นอย่างสิ้นเชิง เพราะเมื่อชาวเมืองต้องขายดีบุกให้แก่ฝรั่งเศสเพียงพวก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² คณะรัฐมนตรี, ประชุมจดหมายเหตุอยุธยาภาคที่ 1 (พระนคร: โรงพิมพ์
 ร.ส.พ., 2511), หน้า 14.

เดียว จึงต้องรับสินค้าเข้าซึ่งเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคจากพ่อค้าฝรั่ง แต่เพียงพวก เดียวเช่นกัน ฝรั่งจะได้เปรียบทั้งในด้านการกำหนดราคา ปริมาณและคุณภาพของสินค้า ที่ใช้แลกเปลี่ยนกัน อย่างไรก็ตามก่อนที่สัญญาี้จะมีผลบังคับใช้พ่อค้าจีนรัชกาลสมเด็จพระ นารายณ์ เสียก่อน ทำให้ฝรั่งเศษหมดสิ้นอิทธิพลในเมืองไทยตามไปถ้าย

เมื่อฝรั่งเศษถูกขับไล่ออกไปแล้ว ยังมีชาวฮอลันดาและชาวโปรตุเกสหลงเหลือ อยู่และทำหน้าที่พ่อค้าซื้อขายแร่ดีบุกและของป่าต่างๆส่งไปขายตามที่ต่างๆนอกประเทศ สินค้าต่างๆที่ส่งออกไปขายนอกประเทศ เป็นสินค้าพื้นเมืองของหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก หลายรายการ เช่น ดีบุก งาม้าง หนังสั้ว และไม้หอม เป็นต้น บริษัทฮอลันดาของอังกฤษ ได้ประเมินการส่งสินค้าออกจากเมืองไทยของพ่อค้าฮอลันดาไว้ในระยะปลายกรุงศรีอยุธยา ไว้ ดังจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สถานที่และสินค้าที่พ่อค้าฮอลันดาส่งออกจากไทยปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา¹

สถานที่ที่ส่งสินค้าไปขาย	ประเภทของสินค้า
ยุโรป	ดีบุก (ปีละไม่ต่ำกว่า 200 ตัน)
เบงกอล	ดีบุก งาม้าง ²
สุรัต	ดีบุก งาม้าง ไม้หอม
จีน	ไม้ฝาง ไม้หอม หมาก
ญี่ปุ่น	หนังสั้ว ฝรั่ง ไม้ฝาง ไม้หอม

¹ กรมศิลปากร, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 แปลโดย ไพโรจน์ เกษมเม่นกิจ. (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520),

² งาม้าง หมายถึง งาม้าง.

ในระยะปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชานั้น บทบาทของพ่อค้าชาวต่างชาติค่อย ๆ ลดน้อยลงตามลำดับ เพราะความไม่สงบภายในบ้านเมือง เช่น ศึกวอแก้วฐานะของหัวเมืองฝั่งตะวันตกซึ่งตกทอดมาจากเมืองนครศรีธรรมราชถูกรบกวนและลดจำนวนลง หลังจากสมเด็จพระเพทราชาปราบกบฏเจ้าพระยารามเคโซ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งแข็งเมืองไม่ยอมไปถือน้ำพิพัฒน์สัตยาได้โปรดฯ ให้ลดอำนาจและฐานะของเจ้าเมืองรวมทั้งจำนวนกรมการ กำลังอาวุธและกำลังคน โดยให้กวาดต้อนมาสู่ราชธานีเสียเป็นจำนวนไม่น้อย เพื่อตัดกำลังหัวเมืองส่วนนี้ ซึ่งก็ทำให้นครศรีธรรมราชอ่อนกำลังลงตามจุดมุ่งหมาย แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดช่องว่างขึ้นในหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเฉพาะหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตก ซึ่งยังไม่สามารถป้องกันตนเองได้ เมื่อเกิดความอ่อนแอขึ้น พวกสลักมลายูจึงถือโอกาสปล้นสดมภ์หัวเมืองชายฝั่งแถบนี้ ชักชวนการประกอบอาชีพของราษฎร ชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ต้องอพยพตั้งถิ่นที่อยู่ เข้าไปอาศัยในบริเวณที่ลึกเข้าไปจากชายฝั่ง ภัยจากโจรสลัดก็มีมานานแล้ว แต่รุนแรงมากขึ้นเพราะเห็นว่าหัวเมืองแถบนั้นไม่มีกำลังเข้มแข็งพอจะป้องกันตนเอง การปล้นสดมภ์ของโจรสลัดตามชายฝั่ง กระทบกระเทือนต่อการค้าขายสินค้ากับต่างประเทศซึ่งแล่นเรือผ่านไปมา ถึงปรากฏในบันทึกของกัปตัน อเล็กซานเดอร์ แฮมมิงตัน (Captain Alexander Hamilton)

ความว่า

"ชายฝั่งจากมะริดมาถึงเกาะกลาง เหมาะจะเป็นท่าเรือดี ๆ หลายแห่ง แต่ขาดแคลนผู้คน เพราะกลัวภัยจากโจรสลัด ที่หลบซ่อนอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ใกล้เคียง ซึ่งทั้งปล้นสดมภ์และจับชาวพื้นเมืองไปขายเป็นทาสที่อิจเจ (Acheh) อาณาบริเวณนี้ แม้จะอุดมด้วยดีบุก แต่ไม่มีผู้คนกล้าเข้ามาทำเหมือง"²

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร: โรงพิมพ์ศิwap, 2511), หน้า 67.

² G.E. Gerini, "Historical Retrospect of Junkceylon Island," ใน รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองกลาง, หน้า 67.

ชุมชนใหญ่ตามชายฝั่ง เช่น ที่กลาง และศรี ซึ่งเคยเป็นตลาดสำหรับแลกเปลี่ยน
คิงุกและสินค้าพื้นเมืองต้องเปลี่ยนสภาพไป การซื้อขายเป็นรายใหญ่ ต้องเปลี่ยนมาขายแบบ
รายย่อย (Retail) จำนวนเรือที่แวะเข้ามาจึงลดจำนวนลง เพราะต้องเสียเวลามาก
และขาดความสะดวก เรื่องนี้จึงเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งทำให้เศรษฐกิจของ
หัวเมืองฝั่งตะวันตกทรุดโทรมลงอีก จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยา

โดยสรุปแล้วหัวเมืองฝั่งตะวันตกในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความสำคัญต่อเมืองหลวง
มากกว่าเดิม โดยเป็นทั้งเมืองท่าและเมืองส่งส่วยภาษีผลประโยชน์ ความสำคัญทาง
เศรษฐกิจของหัวเมืองส่วนนี้เด่นชัดขึ้น เป็นที่สนใจของชาวยุโรป ซึ่งกำลังขยายอิทธิพลทาง
การค้า และการเมืองแข่งขันกัน หัวเมืองที่ชาวยุโรปเข้ามาหาผลประโยชน์ ได้แก่
ภูเก็ต อยุธยา รวมทั้งหัวเมืองทางฝั่งตะวันออก เช่น พนมพิณ พัทลุง ไชยา และนครศรี-
ธรรมราช พวกที่เข้าไปตั้งห้างซื้อขายสินค้า มีทั้งชาวโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษและ
ฝรั่งเศส ต่างก็พยายามใช้วิธีต่างๆ เพื่อผูกขาดคิงุกโดยไม่ต้องเสียภาษีในบริเวณนี้
อิทธิพลของชาวต่างประเทศได้สิ้นสุดลง ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา เหลือแต่กิจการของ
ฮอลันดาและโปรตุเกส แต่ผลกระทบจากความไม่สงบต่างๆ ทำให้กิจการเหล่านั้นซบเซาลง
ตามลำดับเช่นเดียวกับเศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตกและถูกพวกมลายูรุกรานและเข้ามา
ครอบครองหัวเมืองบางส่วนไว้ในระหว่างเสียกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงธนบุรี

พระยาราชภักดีหรือเซอร์ ฟรานซิส ไลท์ (Sir Francis Light) ซึ่งเดินทางเข้ามาในบริเวณหัวเมืองฝั่งตะวันตกในระยะกรุงธนบุรี ได้บันทึกสภาพดินแดนนี้ไว้ว่า

" ภายหลังการเสียประเทศสยามแล้ว ชาวมลายูได้ปกครองเกาะ และแม่ทัพเรือไทย
ได้มีอำนาจปกครองอย่างเลียบขาด ปฏิบัติต่อคนไทยเยี่ยงทาส จนกระทั่งหัวหน้าคน
ไทย... ได้เข้าโจมตีเมืองที่ชาวมลายูอาศัยอยู่... ชาวมลายูได้ตั้งมั่น คิงุก เงิน
และสินค้า ไว้ให้แก่ชาวเกาะและไม่กลับมามากอีก..."¹

¹ ร่อง ศยามานนท์, "พระยาราชภักดี," แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี

นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงผลกระทบของโจรสลัดที่มีต่อกิจการเหมืองแร่ที่บุกแถบนี้ว่า

"ที่ระนองซึ่งอยู่ห่างไปทางทิศใต้ของเมืองมะริควา 6 - 9 ไมล์ ที่บุกอยู่ใกล้พื้นดิน เสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยในการขุดและแร่ที่บุกก็อุดมเสียด้วย แร่ดิบส่วนจะได้โลหะ 7 ส่วนขณะ นี้ไม่มีพลเมืองอาศัยอยู่ที่ระนอง เพราะกลัวโจรสลัดจากยะโฮร์และรีโอ " 1

นอกจากภัยโจรสลัดหลายครั้งกล่าว เหตุการณ์ไม่สงบความพรมแดนไทยพม่าก้านนี้ ยังเป็นปัญหาขัดขวางความเจริญทางเศรษฐกิจที่ระนองด้วยเพราะทั้งพม่าและไทยต่างอ้างว่าเป็นเขตของตน ผู้คนที่ไปค้าขายหรืออาศัยทำมาหากินก็มักถูกปล้นและถูกลักพาตัวเสมอ 2

กรุงธนบุรีได้เริ่มให้ความสนใจจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองฝั่งตะวันตกเมื่อสามารถปราบเจ้านครฯ (หนู) ได้ โดยให้อำนาจเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นถึงเจ้าประเทศราช โดยโปรดฯ ให้พระเจ้าหลานเธอราสุริยวงศ์ ไปครอง มีศักดิ์สูงกว่าเจ้าเมืองปกติใต้อื่นๆทั้งยังได้โปรดให้แต่งตั้งเจ้าเมืองต่างๆที่ยังขาดอยู่ให้ครบตามตำแหน่งที่ควรจะมี แล้วยังได้โปรดให้ยกหัวเมืองบางเมืองทางฝั่งตะวันตกมาขึ้นกับกรุงธนบุรีโดยตรง เช่น กลาง ตะกั่วป่า และตะกั่วทุ่ง เป็นต้น ส่วนเมืองครั้งนั้นโปรดฯให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชและให้เจ้าเมืองนครฯ เป็นผู้ดูแลจัดเก็บผลประโยชน์ต่างๆเพราะเมืองครั้งมีทางติดต่อกับนครศรีธรรมราชซึ่งนิยมใช้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าจากฝั่งตะวันออกไปกับตะวันตก

การเก็บภาษีผลประโยชน์และส่วยคิบุกจากหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกนี้ ทางกรุงธนบุรีได้ใช้เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนกับอาวุธยุทโธปกรณ์ เพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพของกองทัพ เช่น ในพ.ศ. 2319 มีการติดต่อแลกเปลี่ยนอาวุธปืนจำนวนไม่น้อย กับคิบุกเมืองกลางระหว่างเจ้าพระยาพระคลังกับพระยาราชภักดี ในอิศราเป็นหกกระบอกต่อคิบุกหนึ่งภาว 3

1 เรื่องเดียวกัน.
2 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 267-268.
31 ภาวรา เท่ากับ 350 ชั่ง โดยประมาณ.

ดังปรากฏในสารตราติดต่อกันว่า

" พระบาทสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาเจ้าที่สุ่งใหญ่ มีพระราชโองการสั่งว่า ณ นครสุ่ม ปัวอก อัฐศก กบิตันเหล็กออกมาจัดซื้อปืน ณ เมืองตรังกาบาทพันหกบอกร เข้าไป ทูลเกล้าถวาย ทองพระประสูติปืนคาบศิลาอีกหมื่นบอกร จึงแต่งโทกบิตันเหล็กออกมา จัดซื้อ ณ เมืองตรังกาบาท...ถ้าเจ้าเมืองตรังกาบาทจะต้องการตีบุกร ก็ให้แต่งกำนัน เขามารับเอาตีบุกรแก่กบิตันเหล็ก ณ เมืองกลาง หลกบอกรอการา " ¹

จะเห็นได้ว่ากรุงธนบุรีต้องการติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ของอังกฤษในอินเดียได้สะดวกแล้ว ยังมี ตีบุกรใช้เป็นเรือแลกล่เปลี่ยนสินค้าจึงกล่าวได้ โดยไม่ต้องใช้พระราชทรัพย์ของกรุงธนบุรี โดยตรง แต่การจ้ดเก็บช่วยอากรต่าง ๆ ไม่ทันกับความต้องการนัก ในตอนปลายรัชกาล ทาง กรุงธนบุรีจึงจัดส่งขุนนางผู้ใหญ่มาเร่งช่วย คือ ได้ส่งเจ้าพระยาอินทรวงศา มาตั้งทำการอยู่ที่ปากพระ แต่พอสิ้นรัชกาลและต่อมาไม่นาน เจ้าพระยาอินทรวงศา ก็ถึงแก่อสัญกรรม ²

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกก็มีความสำคัญ เช่นเดียวกับใน สมัยกรุงธนบุรี และยังได้ทวีความสำคัญในด้านพุทธศาสดารีกด้วย ในฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน รับศึกพม่า เนื่องจากสาเหตุสำคัญต่าง ๆ คือ

ประการแรก กองทัพพม่าที่ยกมาโจมตีไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ มุ่งโจมตี ราชอาณาจักรตะวันตกมากกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเคยมีปรากฏชัดครั้งเดียวในพ.ศ. 2307

¹ กรมศิลปากร, พระยาราชกบิตัน(พรานขิส ไลท์, บุษ่าเรัจวาราชการเกาะปริง ออฟ เวลส์) นันทา วรเนติวงศ์, เรียบเรียง. (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2517), หน้า 10.

² องค์การคำคุณุสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์คุณุสภา, 2506), หน้า 212-213.

แต่ในสมัยรัชกาลที่หนึ่งและรัชกาลที่สองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พม่าได้ยกทัพเข้ามาโจมตีหัวเมืองค่านนี้เสียหายอย่างรุนแรงถึงสองครั้ง¹ ทางกรุงเทพฯจึงได้ให้ความสำคัญกับหัวเมืองค่านนี้มากขึ้นในฐานะเมืองหน้าด่านที่สำคัญด้วย

๔. ประการที่สอง หัวเมืองฝั่งตะวันตกเหมาะสำหรับเป็นฐานทัพของรัฐบาลเพื่อรักษาอำนาจเหนือรัฐไทรวูร์และหัวเมืองมลายูอื่น ๆ เพราะจากสมัยรัชกาลที่สองเป็นต้นมาหัวเมืองมลายูมีปัญหาอันวุ่นวายจากการแย่งตำแหน่งเจ้าเมืองและยังมีปัญหาการที่เจ้าเมืองมลายูบางเมืองเอาใจออกห่างไปกับพม่า รวมทั้งเริ่มหันไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งรับผิดชอบดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้แทนกรุงเทพฯ ได้ใช้เมืองตรังเป็นฐานทัพป้องกันการบุกของพม่าและรักษาอำนาจของไทยเหนือหัวเมืองมลายู

๕. ประการที่สาม ความต้องการดินบุกในตลาดต่างประเทศมากขึ้นกว่าเดิม เพราะวิธีการนำแร่ดีบุกมาใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ ของชาวยุโรปมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีผู้สนใจเข้ามาทำเหมืองและรับซื้อดีบุกมากขึ้นอย่างกว้างขวาง นำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมาให้รัฐบาลในรูปของภาษีผลประโยชน์ต่าง ๆ มากที่สุดแห่งหนึ่ง จึงเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลเห็นความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตกมากขึ้น

การที่รัฐบาลให้ความสำคัญกับหัวเมืองฝั่งตะวันตกมากขึ้นนี้เห็นได้ชัดจากการแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร์ จันทโรจวงศ์) ซึ่งเป็นข้าหลวงชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้สำเร็จราชการปกครองหัวเมืองฝั่งตะวันตก เมื่อคราวที่สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเสด็จยกทัพไปปักษ์ใต้ราว พ.ศ. 2326 ต่อมายังโปรดฯ ให้เลื่อนพระยาปลัดกลางขึ้นเป็นเจ้าพระยาเพชรศิวิศรีสงครามด้วยอีกท่านหนึ่ง การแต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ให้ทำหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตกขึ้นกับราชธานีโดยตรง ในฐานะเป็นผู้สำเร็จราชการนั้นนับได้ว่าทางกรุงเทพฯเห็นความสำคัญของหัวเมืองส่วนนี้มากขึ้นกว่าสมัยอื่น ๆ ที่ผ่านมา ทั้งนี้หากจะให้

¹ดูรายละเอียดในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า (พระนคร: โรงพิมพ์ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 330 - 339.

ทั้งแปดหัวเมืองฝั่งตะวันตกขึ้นกับนครศรีธรรมราชอย่างที่เคยเป็นมาก็ไม่เหมาะสม เพราะ
 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (ทัต) ออเนอ เมื่อคราวพม่ายกทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ พ.ศ.
 2328 โคละทิ้งบ้านเมืองพากรวมครัวหนีไปหลบภัยอยู่ในป่า จึงเสียดนครศรีธรรมราชให้แก่
 พม่าโดยง่าย ดังนั้นรัฐบาลจึงลดอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชลงโดยแยกหัวเมืองฝั่งตะวันตก
 ไปให้เจ้าพระยาสุรินทรราชาปกครองในฐานะผู้สำเร็จราชการ ทั้งนี้เจ้าพระยาสุรินทรราชา
 เองก็มีบทบาทสำคัญอื่น ๆ ในสมัยรัชกาลที่หนึ่งอยู่มาก เมื่อเจ้าพระยาตากาโหม (ทัต) ถึง
 แกกรรม ท่านก็ได้รับเลือกเป็นเจ้าพระยาตากาโหมคนต่อมา แต่โคขอพระราชทานพระบรม
 ราชานุญาตรับราชการในหัวเมืองภาคใต้ตามเดิม โดยอ้างว่ามีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ¹

ต่อมาพม่ายกทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ใน พ.ศ. 2328 ทำลายหัวเมืองฝั่งตะวันตก
 ยับเยินจนเป็นเมืองร้างถึงสามเมืองคือ ถลาง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง และก่อให้เกิดความอด
 อยากขึ้นทั่วบริเวณฝั่งตะวันตก เพราะแม้จะรักษาหัวเมืองสำคัญ เช่น ตรังและภูเก็ตไว้ได้
 แต่เมืองรายทางอื่นที่พม่ายกผ่านมานั้นได้รับความเสียหายมาก เช่น ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า
 บางคลี ชาวและเสบียงอาหารต่าง ๆ ที่สะสมไว้ออกทำลายหมด การซุกรอนหาแร่ดีบุกเพื่อใช้
 แลกเปลี่ยนกับข้าวและสินค้าจำเป็นอื่น ๆ จากพวกชาติเกาะหมากหรือหัวเมืองมลายูก็ทำไม่ได้
 คงเค็ม เพราะแรงงานซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองหลบหนีภัยสงครามเข้าป่าเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยน
 สินค้าส่วนใหญ่ของชนิดนี้ดีบุกไว้กับขอคาราวทางชาติคนสำคัญที่ค้าขายกับหัวเมืองแถบ
 นี้คือ พระยาราชภักดีเจ้าเมืองป็นังขณะนั้น เพื่อแก้ไขและบรรเทาความเดือดร้อนจากการ
 ซากแคลนสินค้าต่าง ๆ เจ้าพระยาสุรินทรราชาได้มีสารตราไปยังเจ้าเมืองป็นังขอให้ช่วยส่ง
 เรือบรรทุกสินค้าที่ต้องการเข้ามาโดยเร็วดังปรากฏในสารตราฉบับหนึ่งว่า

"พม่ายกเลิกแตกไปแต่ ๗ วัน 2¹⁴ 4 คำนี้มีะเส็ง สัปตศกนั้น แต่บัดนี้ฝ่ายชาวเมือง
 ตะกั่วทุ่งบางคลี เป็นเมืองเชิงทรวงบานเมืองเรียกรายกันอยู่ พม่าเผาชาวเสียเป็นอัน
 มาก ชาวซัดสู่มเห็นไม่อยู่เลยยังบานเมืองไม่จนจะใครชาวในนา...ให้พระยาราชภักดี
 เห็นแก่การแค้นคืนพระเจ้ายูหัวสืบไป ให้ช่วยจัดแจงนายเรือแล (ส) ลุปล ลูกกา
 บรรทุกสินค้าแลชาวมาจำหน่าย ณ แขวงเมืองตะกั่วทุ่งบางคลี"²

¹ องค์การตำราสุภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒, หน้า 253

² ขจร สุขพานิช นำเสนอ, "เอกสารเมืองถลาง" ประสาร บุญประคอง อาน
 และอริยาบ, แดงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 3 (มกราคม 2512) : 109.

ในจดหมายของราษฎรหรือครอบครัวข้าราชการในหัวเมืองแถบนี้ซึ่งติดต่อกับพระยาราชภักดีได้แสดงให้เห็นความอดอยากขาดแคลนอาหารและสภาวะของการทำเหมืองแร่ดีบุกที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากสงครามนั้น เช่น จดหมายของบุญแก้ว ลงวันที่ 10 กรกฎาคม จ.ศ. 1149 (พ.ศ. 2330) ความว่า

"หนังสือบุญแก้วกราบเข้ามาถึงท่านเจ้าพระยาราชภักดี... แต่ทุกวันนี้ชักสิ้นค้าเงิน จะจ่ายค่างาจะนุ่งควยขาวจะกิน ให้พระคุณท่านได้โปรดไว้ชีวิตไว้อยาให้ตายเสียก่อนเลย ถ้าเป็นความมากน้อยเท่าใด ข้าจะหาดีบุกไว้ไซ้ค่าของท่าน"¹

นอกจากนี้ยังมีจดหมายของครอบครัวผู้หญิงจีนหรือท้าวเทพกษัตรีซึ่งได้รับความกระทบกระเทือนจากเหตุการณ์ครั้งนี้ควย ความว่า

"หนังสือท่านผู้หญิงจำเริญมายังท่านพระยาราชภักดีเหล็ก... แต่ทุกวันนี้ ณ เมือง กลาง พม่าที่บ้านเมืองเป็นจระจกอดขาดปลาอาหารเป็นนักหนา ขูชายกมาตั้งทำดีบุก อยู่ ณ ตะ(กว)ป่าไค้ดีบุกบ้างเล็กน้อย เอาซื้อข้าวแพงไค้เท่าไค้ซื้อสิ้นเท่านั้น แล้วอนึ่งเมื่อพม่ายกมานั้น พระยารธรรมไตรโลกนาคได้เเกาะเอาตัวชูชกลงไปไว้ ณ ปากพระ ครั้นพม่ายกมาตีปากพระไค้ กลับแล่นขึ้นมา ณ บ้านแลคนซึ่งให้รักษาบานเรือน ฉยุนั้น แลนทุมบ้านเรือนเสียขาวของเป็นอันครายมีคนเก็บรีบเอาไปสิ้น แต่ทุกวันนี้ ยากจนชักสนเป็นนักหนา แจงมาว่าท่านมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ปุเลาปั้ง... แสท่านกับผู้ตายไค้เคยเป็นมิตรกันมาก่อน เห็นว่าจะไค้พลอยหึ่งบุญรอดชีวิต... อนึ่งชูชจักไค้ดีบุก 10 ภารา เป็นส่วนเจ้าหลิม 8 ภารา ส่วนชูช 2 ภารา จักมาไห้แก่ท่าน... ไห้ชวยจักซื้อข้าวไห้"²

จดหมายอีกฉบับหนึ่งซึ่งแสดงความอดอยากของหัวเมืองแถบนี้คือ จดหมายของเจ้าพิค ความว่า

"หนังสือเจ้าชื้อพิค เมียเสมียนท่านผู้ตาย กราบไหว้บูชาคุณท่านมา ท่านไค้เห็นคุณชื้อขาวกิน ท่านอย่าไห้ตายเสียเลย"³

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

ความช่วยเหลือจากทางราชการเองก็มีบ้างแต่ไม่มากนัก เพราะเพิ่งฟื้นตัวจากสงครามกับพม่าเช่นกัน มีการส่งข้าวไปขายให้กับราษฎรแทนการแจก เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปพลางก่อน นอกจากนั้นเจ้าเมืองและกรมการรวมทั้งผู้ที่พ้อมีทุนทรัพย์อยู่บ้าง ก็ได้รับข้าวและสินค้าอื่น ๆ เช่น ผืน เงินเหรียญและผ้าเข้ามาขายให้กับราษฎร แต่วิธีการเหล่านี้มิใช่ทางแก้ปัญหาความอดอยากที่ดี ราษฎรต้องซื้อสินค้านั้นในราคาสูงกว่าที่ควร เพราะความต้องการสินค้ามีมากแต่ปริมาณสินค้าในตลาดมีน้อย เป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าเมืองและกรมการได้รับผลประโยชน์จากการค้าขายดังกล่าว บางครั้งก็นำไปสู่ความขัดแย้งกับพ่อค้าที่นำสินค้ามาขายส่ง โดยมีการขายตัดราคากัน ดังปรากฏในหนังสือของเจ้าเมืองถลางมีไปถึงพระยาราชภักดีตอนเรื่องนี้ใน พ.ศ. 2330 ความว่า

"ด้วยเป็นอยู่อย่างธรรมชาติ ถ้านายสลุปกำนันเอาสินค้าเข้ามาจำหน่าย เจ้าเมืองกรมการแลลูกค้าผู้ใหญ่หาราคาสูงกันแล้ว เจ้าเมืองกรมการแลลูกค้าผู้ใหญ่จัดซื้อเอาไปจำหน่ายแก่ราษฎร โกงกำไรธานีเล็กน้อยจึงค้าขายได้ พระยาราชภักดีอยู่ ณ เมืองถลางก็แจ้งอยู่แล้ว แลพระยาราชภักดีแต่งให้ภักดีวิราเสนาเอายาผืน ข้าวสาร เงินไปจำหน่าย ณ เมืองถลางครั้งนี้ หาราคาผืนกับเจ้าเมืองกรมการปีละ 6 ภากรู เจ้าเมืองกรมการจัดซื้อเอาเงิน ยาผืน ผืนไว้แล้ว ภักดีวิราเสนาเอายาผืน เงิน ผืนออกขายปลีกแก่ราษฎรถูกกว่าราคาขายเจ้าเมืองกรมการแลลูกค้าผู้ใหญ่ซึ่งรับซื้อไว้มาจกชายชากทูน ทำให้เสียอย่างธรรมชาติแผ่นดินไปฉะนี้ ครั้นจะวากกล่าวตามกฎหมายสำหรับเมืองก็เป็นความไกลตาพระยาราชภักดี ๆ จะว่าเจ้าเมืองกรมการทำขมเหง จึงมีหนังสือแจ้งให้ทราบครั้งหนึ่งก่อน อย่าให้เสียทางไมตรีแก่กันสืบไป"¹

เมื่อรัฐบาลไม่ไ้แก้ปัญหาการขาดแคลนอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคอื่น ๆ อย่างจริงจัง เป็นเหตุให้ราษฎรที่หลบหนีภัยสงครามไม่อยากจะกลับคืนภูมิลำเนาและยังมีผู้อพยพหลบหนีเพิ่มขึ้นอีกด้วย เพื่อไปทำมาหากินทางฝั่งตะวันออก ซึ่งมีบริเวณที่คืนทำการเพาะปลูกได้มากกว่า ทำให้แรงงานชุดแรกคือบุกรุกขาดแคลน มีที่บุกไม่พอใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ต้องการ จึงต้องค้างจ่ายที่บุกไว้บ่อยครั้ง แต่ก็คงพอมีส่งส่วยให้กับรัฐบาลเพื่อใช้แลกเปลี่ยนสินค้าของหลวง มิฉะนั้นเจ้าเมืองจะมีความผิด

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

หัวเมืองฝั่งตะวันตกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลาง แลกเปลี่ยนสินค้าของหลวงกับพ่อค้าต่างประเทศ เช่นเดียวกับสมัยกรุงธนบุรี เช่นในเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2330 รัฐบาลได้ตั้งซื้อข้าวและอาวุธยุทโธปกรณ์จากเกาะหมากโดยให้ขนส่ง ผ่านมาจากหัวเมืองฝั่งตะวันออกอีก เช่นเดิม ในอัคราราคาต่าง ๆ คือ ปืนชาติสุตันโบโพธิ์ ราคา 8 กระบอกต่อ 1 ซึ่ง ซื้อจำนวนทั้งหมด 500 กระบอก ดินค้าอย่างดี 2 ปีบ ราคา ปีบละ 1 ตำลึง ให้นำมาส่งที่ปากพระ¹ เป็นต้น การซื้อขายดังกล่าวมีทั้งเพื่อประโยชน์ของ รัฐบาลโดยตรงและประโยชน์ของเจ้าเมืองกรมการเอง เท่าที่ปรากฏหลักฐานก็มี เช่น ตารางที่ 2 การแลกเปลี่ยนกับอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อประโยชน์ของทางราชการ ระหว่าง พ.ศ. 2330 - 2334²

วันที่	ผู้ติดต่อ	สินค้าที่สั่งซื้อจากเกาะหมาก	จำนวน
16 กันยายน พ.ศ. 2330	เจ้าพระยาเพชร	ปืนสุตัน	300 กระบอก
	-ศิริศรีสงคราม	ปืนปลอกเหล็กกลาง	200 กระบอก
	เจ้าเมืองกลาง	ปืนอย่างทีกบิทันเอศกัสเอาไป สองกระบอก	100 กระบอก
27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2330	เจ้าพระยาแก้ว	ปืน (ไม่ปรากฏประเภท)	200 กระบอก
	-โกวิท เจ้าเมือง	สุพรรณดั้น (กำมะดั้น)	5 หาม
	พิทลุง	ศิลาปากนก	5,000 อัน
26 สิงหาคม พ.ศ. 2332	เจ้าพระยาเพชร	ปืนสุตัน	100 กระบอก
	-ศิริศรีสงคราม		

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 91, 93, 100, 106, 128, 136.

ตารางที่ 2 (ต่อ)¹

วันที่	ผู้ติดต่อ	สินค้าที่สั่งซื้อจากเกาะหมาก	จำนวน
ไม่ปรากฏ วันเดือนปี	พระตะกั่วทุ่ง- -บางคลี	ปืนใหญ่ลูกกระสุน 4" - 5" ปืนคาบศิลา คินค้ำ คินขาว ลูกปืน 3" - 4" - 5" สุพรรณถัน (กำมะถัน)	15 กระบอก 100 กระบอก 15 ทาบ 100 ทาบ 5 ทาบ 10 ทาบ
12 เมษายน พ.ศ. 2334	เจ้าพระยา- สุรินทราชา	ปืนมะเรียมทองแกงขนาด ลูกปืน 4" - 5"	20 - 30 กระบอก
27 สิงหาคม พ.ศ. 2334	เจ้าพระยา- สุรินทราชา	ปืนคาบศิลาชาติสุกัณฝรั่งเศส คินประสิวัต้า	200 กระบอก 20 - 30 ทับ

ตารางที่ 3 การแลกเปลี่ยนที่บุกกับสินค้าอุปโภคบริโภค ระหว่าง พ.ศ. 2332 - 2337²

วันที่	ผู้ติดต่อ	สินค้าที่สั่งซื้อจากเกาะหมาก	จำนวน
26 สิงหาคม พ.ศ. 2332	เจ้าพระยากลาง	ผ้าแพรอัสลัก ผ้าขาวผ้าลาย ผ้าลาย พรม เงินเหรียญ ข้าวสาร เกลือ	- - - - 3,000 - 4,000 เหรียญ 10 เกวียน 2 เกวียน
ทั้งหมดนี้แลกเปลี่ยนกับ 14 ลาวา			

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 91, 93, 100, 108, 128, 136.²เรื่องเดียวกัน, หน้า 59, 136.

ตารางที่ 3 (ต่อ)¹

วันที่	ผู้ติดต่อ	สินค้าที่สั่งซื้อจากเกาะหมาก	จำนวน
12 เมษายน พ.ศ. 2334	เจ้าพระยา สุรินทรราชา	ทองคำอุไร	40 - 50 ชั่ง
23 เมษายน พ.ศ. 2335	เจ้าพระยาเพชร -ศิริสงคราม	ผ้าขาว	-
1 เมษายน พ.ศ. 2337	พระยาตะกั่วทุ่ง -บางคลี	ผ้าขาว ผ้าลาย เกลือ	- - -

การซื้ออาวุธจำนวนมากจากต่างประเทศนั้นน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายเสริมสร้างสมรรถภาพกองทัพ เพื่อป้องกันการโจมตีของพม่าที่อาจมีต่อไป แต่อาวุธปืนเหล่านั้นใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่เท่าที่ควร เพราะมีพ่อค้าบางคนนำอาวุธที่ค้ายประสิทธิภาพและไม่ปลอดภัยสำหรับผู้ใช้งานขายให้กับรัฐบาล เมื่อเกิดข้าศึกเสียหายก็ไม่อาจซ่อมแซมได้สะดวกเพราะขาดความรู้และอะไหล่²

สำหรับการค้าขายกับต่างประเทศหลังศึกกลาง พ.ศ. 2352 นั้นได้ใช้ท่าเรือที่เมืองตรังเป็นหลัก เพราะถดถอยและถูกเก็ทถูกทำลายเสียหายมากถึงกับต้องไปตั้งท่าการรวบรวมผู้คนที่ยังงาช้างคราว การส่งและรับสินค้าต่าง ๆ ที่เมืองตรัง ระหว่าง พ.ศ. 2355 - 2360 โดยเฉพาะสินค้าประเภทช้างและคิงุกได้รับการสนับสนุนจากพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จักเรือไปขายที่อินเดียและป็นิ่งหลายครั้ง รวมทั้งได้ชักชวนพ่อค้าต่างชาติให้มาติดต่อกับค้าขายที่เมืองตรังด้วย ปรากฏว่ามีเรือต่างชาติมาซื้อสินค้าจากเมืองตรังไม่น้อย เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59, 136.

² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุเจมส์ โลว์, แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2519), หน้า 51.

พ.ศ. 2355 มีกำปั่น 3 ลำ ไม่ปรากฏสัญชาติมารับจ้างและคีนุก

พ.ศ. 2357 มีกำปั่น 2 ลำ จากอินเดียมารับจ้าง

พ.ศ. 2359 มีกำปั่น 1 ลำ ไม่ปรากฏสัญชาติมารับจ้าง¹

แต่หลังจาก พ.ศ. 2361 เป็นต้นมา การค้าที่เมืองตรังก็ทรุดโทรมลง เพราะสาเหตุคือมีข้าศึกพม่าจะยกทัพมาตีหัวเมืองมัทญ์ไค้ออีก จึงเกิดความระส่ำระสายมีผู้คนอพยพจากถิ่นที่อยู่ ขาดแรงงานจับช้างและขุดคีนุก นอกจากนั้นพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ก็เกิดป่วยหนัก ทำให้โครงการต่าง ๆ หยุดชะงัก ทางกรุงเทพฯต้องส่งพระวิชิตรณรงค์เป็นข้าหลวงออกมาช่วยราชการเตรียมรับศึก มีการเกณฑ์ผู้คนทำไร่นาเตรียมข้าวและเสบียงอาหารให้กองทัพ เร่งต่อเรือรบเรือไล่และยังต้องส่งช้างไว้ใช้ในราชการสงครามด้วย ดังนั้นการค้ากับต่างประเทศในระยะนี้จึงซบเซาลง ปรากฏว่าเมืองพังงา ถลางและภูเก็ตได้เริ่มเจริญขึ้นมาเป็นเมืองท่าที่สำคัญแทนตรัง แต่ถลางและภูเก็ตยังมียุคนอาศัยอยู่น้อยผิดกับเมืองพังงาซึ่งไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากศึกพม่ามากนัก ทางราชการได้ใช้เป็นที่ทำการรวบรวมผู้คนเพื่อตั้งเมืองที่ถูกทำลายจากศึกพม่าใหม่ เจ้าเมืองพังงาขณะนั้นสามารถค้าขายได้ผลดีโดยอาศัยท่าเรือปากแม่น้ำพังงา เป็นที่ขนถ่ายสินค้าและเก็บภาษีอากรจากบันทึกของร้อยโท เจมส์ โลว์ ซึ่งเข้ามายังหัวเมืองฝั่งตะวันตกใน พ.ศ. 2367 กล่าวไว้ว่า เจ้าเมืองมีเรือสำเภาจีนไปค้าขายกับปีนังถึงสามลำที่เดียว² นอกจากนั้นยังมีคนจีนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ไม่น้อยตามที่ร้อยโท เจมส์ โลว์ บันทึกไว้มีจำนวนประมาณ 600 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 6,000 หรือ 7,000 คน ชาวจีนเหล่านั้นคงเป็นกำลังสำคัญในการค้าขายควย ส่วนสินค้าเขาเขาและสินค้าขาออกจากเมืองพังงาได้แก่³

- ก. สินค้าออก 1. คีนุก 2. กระหรือกระดองเต่า 3. ริงนก
4. งาช้าง 5. ขาวสาร

¹ หองสมุทวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 3, จ.ศ. 1176 เลขที่ 12 และ จ.ศ. 1178 เลขที่ 3.

² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุเจมส์ โลว์, หน้า 64.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

- ข. สินค้าเข้า
1. ผ้าประเภทต่าง ๆ จากอังกฤษ	2. ผ้าประเภทต่าง ๆ จากเบงกอล
3. ผ้าประเภทต่าง ๆ จากมัทราส	4. พรหม
5. ผืน	6. เครื่องแก้ว
7. เครื่องตัดต่าง ๆ เช่น มีด กรรไกร ¹	

สำหรับข่าวสารนั้นคงส่งออกไม่มากนัก เพราะความต้องการภายในหัวเมืองใกล้เคียงยังมีอยู่มาก และข่าวที่ฟังว่ามีคุณภาพต่ำกว่าข่าวที่โทรบุรี ทางป็นจึงต้องการซื้อข่าวจากโทรบุรีมากกว่า² สำหรับบ้านนี้แม้ชาวพื้นเมืองจะทำเองได้ แต่ก็นิยมทำในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งไม่สะดวกในการขนส่งหากจะซื้อจากหัวเมืองเหล่านั้นโดยตรง ทางหัวเมืองฝั่งตะวันตกจึงส่งสินค้าประเภทนี้จากต่างประเทศเข้ามาใช้ ทั้งยังส่งต่อไปทางหัวเมืองฝั่งตะวันออกและกรุงเทพฯด้วย เพราะเป็นที่นิยมของทางราชการ เจ้านายขุนนาง และราษฎรที่พอมีฐานะการเงินดีพอ

การใช้หัวเมืองฝั่งตะวันตกเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศนี้มีความสำคัญ เพราะเป็นแหล่งยังประโยชน์ให้กับเจ้าเมืองกรมการและรัฐบาลอย่างมาก โดยเจ้าเมืองและกรมการได้รับผลประโยชน์จากกำไรในการผูกขาดเลือกซื้อสินค้ามาขายต่อให้ราษฎรเป็นรายได้แทนการจ่ายเงินเดือนจากทางราชการซึ่งขณะนั้นยังไม่มี ทางรัฐบาลก็ได้รับผลประโยชน์ในรูปของภาษีอากรและส่วย รวมทั้งการซื้อสินค้าผูกขาดไปขายเอากำไรที่ทำเรือกรุงเทพฯ นอกจากนั้นยังได้ใช้เป็นแหล่งจัดท่าอากรมาใช้ในราชการสงครามด้วย ในขณะเดียวกับพ่อค้าชาวต่างประเทศก็ต้องการให้ประเทศตนเข้าครอบครองดินแดนฝั่งตะวันตกเช่นกัน เพื่อรับผลประโยชน์ทางการค้าและอื่น ๆ เหมือนกัน พ่อค้าชาวอังกฤษที่เคยเดินทางเข้ามาหัวเมืองแถบนี้เคยเสนอความคิดเห็นไว้ในเชิงให้รัฐบาลอังกฤษยึดหัวเมืองฝั่งตะวันตก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

ไว้ในอำนาจ เช่น พระยาราชภักดี (Sir Francis Light) และร้อยโทเจมส์ โลว์ (Lt. James Low) เป็นต้น แต่รัฐบาลอังกฤษหันมาสนใจป็นิ่งและสิงคโปร์มากกว่า ความเห็นต่าง ๆ จึงไม่เกิดผล ความสำคัญของหัวเมืองแถบนี้ได้เพิ่มมากขึ้นอีก เมื่อรัฐบาลใช้ระบบเจ้าภาษีนายอากรในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดฯ ให้เอกชนประมูลผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรแทนรัฐบาล ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกเจ้าเมืองมักเป็นผู้รับประมูล เพราะคนอื่นสู้อิทธิพลของเจ้าเมืองไม่ได้ แล้วเจ้าเมืองก็ให้คนจีนประมูลรับไปจัดทำอีกทอดหนึ่ง เรียกว่า "ลูกช่วง"¹ ประกอบในระยะนั้นอังกฤษกำลังเข้ายึดครองพม่า ทำให้ไทยไม่ต้องเกรงการรุกรานของพม่าอีก รวมทั้งยังได้รับประโยชน์จากการที่อังกฤษปราบสลักมลายูซึ่งรบกวนการค้าของอังกฤษระหว่างอินเดีย พม่าและป็นิ่งด้วย เมื่อมีความสงบมั่นคงมากขึ้นจึงมีคนจีนเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่และรับจ้างทำงานในเหมืองแทนแรงงานชาวพื้นเมืองมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เมืองหลายแห่งทางฝั่งตะวันตกสามารถจัดส่งเงินภาษีผลประโยชน์ให้รัฐบาลเพิ่มมากขึ้น จึงมีความสำคัญมากขึ้นจนโปรดฯ ให้ขึ้นกับกรุงเทพฯ โดยตรง เช่น ใน พ.ศ. 2405² โปรดฯ ให้ยกเมืองระนองมาขึ้นกับกรุงเทพฯ ต่อมาใน พ.ศ. 2407³ ก็โปรดฯ ให้ยกเมืองภูเก็ตมาขึ้นกับกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเริ่มเห็นความจำเป็นที่จะต้องดำเนินนโยบายการปกครองและเศรษฐกิจเฉพาะสำหรับเมืองเหล่านี้โดยแยกจากนครศรีธรรมราชหรือหัวเมืองสำคัญอื่น ๆ ทางฝั่งตะวันออก

กล่าวโดยสรุป หัวเมืองฝั่งตะวันตกเริ่มเจริญมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในฐานะเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้าจากต่างประเทศกับสินค้าพื้นเมืองของฝั่งตะวันตกเองและจากฝั่งตะวันออก

¹ องค์การค้าดุสิตา, ชุมนุมประกาศรัชกาลที่ 4 (พระนคร: โรงพิมพ์ดุสิตา, 2507), หน้า 353.

² กจร. ร.4 หนังสือราชการกรมพระกลาโหม จ.ศ. 1214 - 1215 เล่ม 5 สารตราเจ้าอัครเสนา ถึง พระยาบริรักษ์ภูธร, หน้า 60 - 64.

³ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ-
ธนากร, 2454), หน้า 15.

โดยอาศัยปัจจัยสำคัญทางภูมิศาสตร์ทั้งในเรื่องที่ตั้ง ซึ่งอยู่ในทิศทางลมมรสุมทั้งสองฤดูและการที่มีทรัพยากรสำคัญเป็นที่ตั้งของการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศหลายอย่าง โดยเฉพาะ ฝูกุ แต่พื้นที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงมีผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง และตกอยู่ใต้อาณาจักรของนครศรีธรรมราชและหัวเมืองอื่น ๆ ทางฝั่งตะวันออกซึ่งมีพื้นที่เหมาะแก่การเกษตรมากกว่า สำหรับฝูกุนั้นนับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การค้าขายในหัวเมืองฝั่งตะวันออกมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยมาเป็นที่สนใจของพ่อค้าทั้งในเอเชียและยุโรป โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางเป็นต้นมาพ่อค้าโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษและฝรั่งเศสต่างต้องการได้รับผลประโยชน์จากหัวเมืองแถบนี้ จนกระทั่งมีการใช้อำนาจทางทหารเพื่อเป็นเจ้าของสิทธิผูกขาดซื้อขายแร่ฝูกุจากหัวเมืองฝั่งตะวันออก เช่น บทบาทของฮอลันดาและฝรั่งเศสซึ่งมีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศในระยะนั้นด้วย จนกระทั่งถึงสมัยพระเพทราชาขบวนการของพ่อค้าชาวยุโรปจึงลดความสำคัญลง ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันออกในฐานะเมืองส่งส่วยฝูกุและเมืองท่าเสื่อมลงจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากหัวเมืองแถบนี้ต้องประสบปัญหาจากโจรสลัดมลายูและการรุกรานของพม่า อันตรายจากภายนอกดังกล่าว มีผลกระทบทำให้ประชากรมีจำนวนลดน้อยลง เมื่อขาดแคลนแรงงานในการขุดแร่ฝูกุ เศรษฐกิจจึงซบเซาลง ต่อมาเมื่อปลอดภัยจากการรุกรานของพม่าและสลักมลายู และความไม่วุ่นวายจากขบถในหัวเมืองมลายูลดน้อยลง จึงมีคนจีนเข้ามาลงทุนทำเหมืองและรับจ้างทำงานในเหมืองแร่แทนแรงงานคนพื้นเมืองมากขึ้น ทำให้หัวเมืองแถบนี้หลายเมืองสามารถจัดเก็บภาษีอากรส่งรัฐบาลได้มากขึ้น โดยเจ้าเมืองเป็นเจ้าของภาษีเอง ดังนั้นก่อนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงปรากฏว่าหัวเมืองฝั่งตะวันออกอยู่ในฐานะเป็นแหล่งรายได้สำคัญแห่งหนึ่งของรัฐบาล ทำให้เกิดความจำเป็นที่คงมีนโยบายการปกครองและเศรษฐกิจที่รัดกุม ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดจากกรุงเทพฯ